

*Каціон І. О.,
аспірант кафедри східної філології
Київського національного лінгвістичного університету*

СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖПОЛЬОВИХ УТВОРЕНЬ НОМІНАТИВНИХ ПОЛІВ КОНЦЕПТІВ ЖИТТЯ І СМЕРТЬ У ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Анотація. Статтю присвячено семантичному аналізу міжпольового сегмента номінативних полів концептів ЖИТТЯ й СМЕРТЬ у турецькій мовній картині світу. Дослідження проведене методом суцільної вибірки на матеріалі, зібраному з лексикографічних джерел, збірок афоризмів і авторських висловів, а також описовим методом. Наведені семантичні характеристики паремій для подальшого їх використання у формуванні моделі образних концептів. Отримані результати дозволяють побачити пріоритетність між життям і смертю в баченні турків, їх ставлення до цих онтологічних понять, висвітлюють вікові, релігійні й метафоричні аспекти світогляду нації щодо цих категорій.

Ключові слова: концепт, концептосфера, номінативне поле, бінарна опозиція, міжпольове утворення, міжпольовий сегмент.

Постановка проблеми. Мовознавчі галузі антропоцентричного спрямування наразі знаходяться на піку своєї популярності. Серед них одне з провідних місць займає когнітивна лінгвістика, що розглядає мову як засіб вираження глибинних структур людської свідомості, культури й світогляду в цілому. Концепти при цьому становлять об'єкт подібних наукових розвідок, дослідивши який, з'являється можливість робити висновки про певні елементи мовної картини світу того чи іншого етносу. На вербальному рівні концепти розглядаються через призму різних методологічних підходів, зокрема концептуального аналізу, початковий етап якого полягає в семантичній інтерпретації елементів номінативного поля досліджуваного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як одне з найактуальніших питань у лексичній семантиці О.Ю. Антомонов розглядає структуру семантичного поля. Він називає фактором, що об'єднує погляди дослідників, розуміння семантичного поля як структури, що має ядро й периферію [1, с. 187–193].

М.В. Жгенті зазначає, що семантична впорядкованість словесного поля зумовлена семантичною ознакою – словесним значенням одиниць, що входять до його складу. Дослідник пропонує методику «семантичних ознак», що дозволяє порівнювати структурно-семантичні організації полів різних мов [2, с. 12–14].

Говорячи про структуру поля, слід зазначити, що воно класично складається з ядра, приядерної зони й периферії. Між ядром і периферією відбувається розподіл функцій поля: одна частина функцій переходить на ядро, а інша – на периферію. Між ядерною та периферійною зонами відсутня чітка межа. Складові елементи поля можуть належати до ядра одного поля й одночасно перебувати на периферії іншого поля. Периферія поля складена з одиниць, що є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Вони деталізують і конкретизують основне значення поля. Польовий принцип організації системи мови

свідчить про обов'язкову наявність периферії в кожному полі. Жодне мовне явище не може складатися лише з ядра, оскільки периферія є таким же повноправним елементом лексичного значення, як і ядро [5, с. 38].

Семантичний простір по-різному членується в мовах, кількість слів у межах семантичного поля не збігається, а тому й не збігаються значення слів-відповідників. У ядрі містяться найважливіші слова, вони пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями й утворюють синонімічні, антонімічні й родо-видові групи. На периферії містяться функціонально менш важливі слова, що, як правило, належать до іншого семантичного поля [5, с. 49]. Особливу увагу вони привертають під час дослідження одразу двох семантичних полів бінарно опозиційних понять, які при перетині дають низку міжпольових утворень, що є важливими для визначення ступеня взаємодії між цими двома полями. За словами Н.І. Толстого, саме через периферійну зону може бути встановлений зв'язок різних полів, які перетинаються і входять одне в одне, що й надає лексико-семантичній системі мови не лише міцну внутрішню цілісність, але й мобільність і гнучкість [9, с. 52].

Аналіз перетину полів став предметом розгляду багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. В.В. Тарасова розглядає лексико-семантичне поле, яке базується на широкому за обсягом компоненті «засоби пересування», що дозволило провести мультипольове дослідження й детально дослідити всі елементи взаємодії між кожною складовою частиною [8]. Наукова праця Н.П. Канонік на базі понять простору й часу розглядає міжпольову взаємодію в лексичній системі сучасної англійської мови. Автор зазначає, що перетин полів є можливим лише за наявності багатозначних членів поля. У цьому дослідженні увага акцентується на полісемії як формотворчому чиннику в польовій взаємодії [4]. Структура полів, об'єднаних компонентом «негативні емоції», і їх взаємодія з полем «біль» стали предметом дослідження Ю.О. Калашнікової. Результатом роботи є детальний аналіз взаємодії полів із семантично різноплановими ядрами [3].

Оскільки стаття присвячена детальному розгляду фрагмента перетину номінативних полів образних бінарних концептів, ми виконаємо семантичний аналіз тих фразеологічних утворень, що формують цей міжпольовий сегмент.

Мета статті полягає в семантичній характеристиці міжпольових утворень номінативних полів концептів ЖИТТЯ й СМЕРТЬ у турецькій мовній картині світу.

Виклад основного матеріалу. Можливість перетину окремих полів є важливою характеристикою лексичної системи; цей перетин призводить до утворення загальних сегментів, зон семантичного переходу [6, с. 5] і здійснюється завдяки декільком семемам, специфіка яких полягає в тому, що вони знаходяться на перетині різних груп, полів; вони виражають різні

ступені людського пізнання, різні градації явищ об'єктивної дійсності [7, с. 120].

Методом суцільної вибірки з фразеологічних, пареміологічних словників, а також довідників афоризмів було виокремлено 2 фраземи й 19 паремій (21 одиницю), з яких складається цей перехідний сегмент.

Із двох представлених фразем одна знаходиться безпосередньо на межі двох полів, оскільки метафорично виражає стан, коли людина може опинитися або в одному, або в іншому світі: «*Hayat temat meselesi*» – «*Питання життя або смерті*». Інша лексична одиниця при цьому несе негативну конотацію й відображає велику вірогідність того, що особа перейде до іншого потойбічного світу: «*Canınun derdine düşmek*», «*Can kaugısına düşmek*» (досл. «*Впасти в горе душі*») – «*Відчувати небезпеку для життя*» (укр. «*Відчувати лабету смерті*»).

Зібраний паремійний матеріал можна розділити на дві групи: та, що має прямі номінації життя й смерті, і та, що таких не має, проте зі змісту стає очевидною їх семантика. В обох групах приблизно однакова кількість одиниць, що дає нам змогу говорити про відсутність у турецькій свідомості пріоритетів щодо живання тих чи інших паремій.

Говорячи про елементи з прямою номінацією, варто зазначити, що 3 одиниці позиціонують смерть домінуючою над життям, а під останнім вбачається шлях, що логічно й завжди призводить до смерті, нівелюючи тим самим сутність самого життя, попереджаючи, що воно є кінечним у будь-якому разі; також робиться акцент на порівняно невеликій кількості часу, за який слід багато встигнути:

«*Yaşamak çok kişi için yeyip içerek ölümü beklemektir*» – «*Життя для багатьох людей – це очікування смерті, поки вони їдять і п'ють*».

«*Biz ne dersek diyelim, son söz bu hayatta dilsiz ölümündür*» – «*Що б ми там не казали, але останнє слово в цьому житті належить смерті*».

«*Yaşamak her saniye biraz ölmektir*» – «*Жити – це трошки помирати з кожною секундою*».

У доповнення до цього 2 наступні паремії вказують на те, що дії й учинки за життя мають неабиякий сенс, особливо після смерті, а вона сама по собі вже є логічним підведенням лінії:

«*Zor olan kahramanca ölmek değil kahramanca yaşamaktır*» – «*Важко не померти героєм, а жити, як герой*».

«*Hayattayken sesleri duyulmayanların ölümleri bilinmez*» – «*Смерть тих, чий голос не були почуті за життя, є невідомою*».

«*Aslında yaşamak ölmekten daha zordur*» – «*Насправді життя важче за смерть*».

Окрема група паремій, що також складається з двох одиниць, зображує ставлення людини різного віку до смерті, що прийде. Із них стає зрозуміло, що лише люди літнього віку починають усвідомлювати те, що смерть прийде незабаром. Чим молодша людина, за поглядами турків, тим нижчий рівень усвідомлення нею того факту, що вона смертна:

«*Hayat bizi öyle aldatıyor ki galiba öldükten sonra bile öldüğümüze tamamiyle inanamayacağız*» – «*Ми так звикаємо до життя, що, мабуть, навіть після смерті до кінця в неї не повіримо*».

«*Ölüm fikri hayat safhalarını ne güzel sınırlandırır; çocuklukta anlatmayız; gençlikte inanmayız; orta yaşta o bize görünür; ihtiyarlıkta biz ona bağlarız*» – «*Думка про смерть дуже гарно окреслює межі життя: у дитинстві ми цього не розуміємо,*

в молоді роки – не віримо, у середньому віці вона нам ввижається, а в старості ми з нею пов'язані».

Окремою паремією є зв'язок зазначеної бінарної понятійної пари з релігією. Для всього людства й для турків зокрема смерть завжди є містичною, переходом у потойбічний світ, про який усі лише мають уявлення, тож не дивно, що саме релігія може певною мірою прояснити ці тасмниці:

«*Dini yaşatan her şeyden önce ölümdür. Ölüme çare bulunmadıkça din ölmez*» – «*Те, що постійно живить релігію, – це, перш за все, смерть. Поки не знайдуть, як зарадити смерті, релігія не помре*».

Наступною великою групою паремій є ті одиниці, що не мають прямої номінації одного з елементів досліджуваної пари. Цікавим є той факт, що всі з нижченаведених фразеологізмів можна більшою мірою віднести до периферії номінативного поля концепту ЖИТТЯ, оскільки вони мають пряму номінацію лише цього поняття, проте зі значення можна зробити висновок про їх міжпольову природу.

Найчисельнішою групою (4 паремії) є одиниці, що повчають людину за життя намагатися відтягнути момент смерті, адже життя є праведною, богоугодною справою. Не можна здаватися, слід зберегти життя за будь-яких обставин:

«*Doğru olan yaşatmaya çalışmaktır*» – «*Достовірним є намагатися жити*».

«*İyi yaşamak en iyi intikamdır*» – «*Гарно жити є найкращою помстою*».

«*Şansın varsa yaşatmaya devam edersin*» – «*Якщо в тебе є шанс, продовжуй жити*».

«*Yaşam herşeye karşı yaşamaktır*» – «*Життя значить жити попри все*».

Наступна група паремій позиціонує життя як Божий дар, тож варто жити, дати змогу й можливість жити іншим і намагатися не допустити їх смерті:

«*Yaşa ve yaşat*» – «*Живи і дай жити*».

«*Yaşamın tek yolu paylaşmayı bilmektir*» – «*Єдиний спосіб жити – це вміння ділитися*».

Існує й така нечисленна група паремій, що позиціонує життя через метафору. При цьому саме метафоричність натякає на драматичний кінець життєвого процесу за будь-яких обставин у вигляді настання смерті:

«*Yaşam son perdesi kötü yazılmış bir oyundur*» – «*Життя – це вистава, остання сцена якої написана погано*».

«*Yaşamak bir borçtur*» – «*Життя – це борг*».

Останньою паремією, яку ми віднесли до міжпольового сегмента, є досить суперечлива одиниця, що показує динаміку життєвого процесу через його постійну змінність, проте однією з останніх життєвих змін можна вважати смерть:

«*Değişim yaşamın temelidir*» – «*Зміни – це основа життя*».

Висновки. Семантичний аналіз міжпольових утворень є вкрай важливим етапом на шляху до повного й кращого опису будови номінативних полів концептів і моделювання їх когнітивної структури в подальшому.

Зібраний лексичний матеріал є досить нечисленим порівняно із загальною кількістю одиниць, які об'єктивують досліджувані концепти, проте він становить собою вкрай інформативну частку в загальному лінгвоконцептуальному дослідженні. Основна частина одиниць при цьому є пареміями, і лише нечисленний відсоток становлять фраземи. У процесі дослідження паремії було поділено на 2 групи – з прямою номінацією понять і без.

Прямо номінативні паремії визначають переважання смерті над життям, позиціонують її в якості логічного підведення ризику, а також показують ставлення людини різного віку до смерті під час її життя. Одна з представлених у цій групі паремій зображує міцний зв'язок містичного складника смерті з релігією.

Паремії без прямої номінації досліджуваних понять представлені в основному лише словом *життя* й лише за змістом відображають його зв'язок зі смертю. З аналізу одиниць цієї групи стає очевидним, що життя є благословенним даром, його слід зберігати (як власне життя, так і життя інших) і за будь-яких обставин намагатися не допускати смерті.

Література:

1. Антомонов А.Ю. Исследование структурной организации лексико-семантического поля / А.Ю. Антомонов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mydisser.com/ru/catalog/view/20683.html>.
2. Жгенти М.В. Семантическое поле как принцип исследования словесных значений : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / М.В. Жгенти. – Тбилиси, 1983. – 26 с.
3. Калашникова Ю.А. Пересечение лексико-семантических полей (ЛСП) абстрактных имен негативных эмоций и ЛСП абстрактного имени БОЛЬ / Ю.А. Калашникова [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/peresechenie-leksiko-semanticheskikh-poley-lsp-abstraktnykh-imyon-negativnyh-emotsiy-s-lsp-abstraktnogo-imeni-bol>.
4. Канонік Н.П. Міжпольова взаємодія в лексичній системі сучасної англійської мови (на матеріалі лексико-семантичних полів простору і часу) / Н.П. Канонік [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/2472/1/08knpsam.pdf>.
5. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів : уклад. С.Я. Єрмолаєнко. – К., 2001. – 223 с.
6. Полевые структуры в системе языка. – Воронеж, 1989. – 198 с.
7. Соколовская Ж.П. Проблемы описания лексической семантики / Ж.П. Соколовская – К. : Наукова думка, 1990. – 184 с.
8. Тарасова В.В. Лексико-семантичне поле «засоби пересування» у світлі когнітивної лінгвістики / В.В. Тарасова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/1915/1/6.pdf>.
9. Толстой Н.И. Некоторые проблемы сравнительной славянской семантики / Н.И. Толстой // Славянское языкознание. – М., 1968. – С. 50–56.

Кацион И. А. Семантическая характеристика межполевых образований номинативных полей концептов ЖИЗНЬ и СМЕРТЬ в турецкой языковой картине мира

Аннотация. Статья посвящена семантическому анализу межполевого сегмента номинативных полей концептов ЖИЗНЬ и СМЕРТЬ в турецкой языковой картине мира. Исследование проведено методом сплошной выборки на материале, собранном из лексикографических источников, сборников афоризмов и авторских высказываний, а также описательным методом. Приведены семантические признаки паремий для дальнейшего их использования в формировании модели избранных концептов. Полученные результаты позволяют увидеть приоритетность между жизнью и смертью во взглядах турок, их отношение к этим онтологическим понятиям, описывают возрастные, религиозные и метафорические аспекты мировоззрения нации в контексте этих категорий.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, номинативное поле, бинарная оппозиция, межполевое образование, межполевой сегмент.

Katsion I. Semantic characteristics of interfield formations of LIFE and DEATH concepts nominative fields in the Turkish worldview

Summary. The article has been devoted to the semantic analysis of interfield formations of LIVE and DEATH concepts nominative fields in the Turkish worldview. The investigation method is continuous sampling. The material is collected from different lexicographical sources and authors' quotations. The other used method is the descriptive one. The paremia semantical features have been stated for further concept modeling. The investigation results show the life and death balance in the Turkish worldview and their attitude to these ontologically deep concepts. The age, religious and metaphorical aspects of the national mentality are described in the framework of these categories.

Key words: concept, concept sphere, nominative field, binary opposition, interfield formation, interfield section.